תנו רבנן טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל בליל [א] שבת שתים טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שתים של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו למימרא דכיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי ומהדרינן ליה ורמינהו טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס קשיא איתמר רבי יוסי ברבי חנינא אמר תפלות אבות תקנום רבי יהושע בן לוי אמר תפלות כנגד תמידין תקנום תניא כוותיה דר' יוסי ברבי חנינא ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי תניא כוותיה דרבי יוסי בר' חנינא אברהם תקן תפלת שחרית שנא' [1] וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפלה שנאמר [2] ויעמד פינחס ויפלל יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר [3] ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב ואין שיחה אלא תפלה שנאמר [4] תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפוך שיחו יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר [5] ויפגע במקום וילן שם ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר [6] ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי ותניא כוותיה דר' יהושע בן לוי מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות ורבי יהודה אומר עד ארבע שעות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ארבע שעות ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה ומפני מה אמרו של מוספין כל היום שהרי קרבן של מוספין קרב כל היום רבי יהודה אומר עד שבע שעות שהרי קרבן מוסף קרב והולך עד שבע שעות ואיזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה ואיזו היא מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה איבעיא להו רבי יהודה פלג מנחה קמא קאמר או פלג מנחה אחרונה קאמר תא שמע דתניא ר' יהודה אומר פלג המנחה אחרונה אמרו והיא י"א שעות חסר רביע נימא תיהוי תיובתיה דר' יוסי בר' חנינא אמר לך ר' יוסי בר' חנינא לעולם אימא לך תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבנות דאי לא תימא הכי תפלת מוסף לר' יוסי בר' חנינא מאן תקנה אלא תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבנות: רבי יהודה אומר עד ארבע שעות: איבעיא להו עד ועד בכלל או דלמא עד ולא עד בכלל תא שמע ר' יהודה אומר עד פלג המנחה אי אמרת בשלמא עד ולא עד בכלל היינו דאיכא בין ר' יהודה לרבנן אלא אי אמרת עד ועד בכלל ר' יהודה היינו

מבדיל בראשונה. פעם ראשונה מתפלל בשביל תפלה של עכשיו לפיכך אומר בה הבדלה בחונן הדעת והשניה דהיא בשביל תשלומי תפלת שבת אינו מבדיל בה: **שניה עלתה לו.** בשביל תפלת מ"ש וראשונה לא עלתה לו שאינה כלום שאין לו להקדים (א) תפלה שעבר זמנה לתפלה שזמנה עכשיו והשניה נמי לא עלתה לו לשל שבת הואיל והבדיל בה גילה דעתו שאינה של שבת והיא תחשב לשל ערבית: **אבות תקנום.** כדקתני בברייתא לקמיה: **כנגד תמידים תקנום.** אנשי כנסת הגדולה: **רבי יהודה.** ס"ל שאין תמיד של שחר קרב אלא עד ארבע שעות: **אברים.** של עולות: **ופדרים.** של שאר קרבנות שנזרק דמן קודם שקיעת החמה קרבין כל הלילה וכנגדן תקנו תפלת ערבית: **מנחה גדולה.** אם בא להקדים תמיד של בין הערבים אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה דבין הערבים כתיב ביה (ו) מכי ינטו צללי ערב משהחמה נוטה למערב דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה דאמר מר חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם באמצע הרקיע (פסחים ד' צד.): **מנחה קטנה.** זמן תמיד של בין הערבים בכל יום מתשע שעות ומחצה ולמעלה כדתנן בתמיד נשחט (פסחים נח.) נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה והתם מפרש טעמא: **פלג מנחה אחרונה.** חלק את ב' שעות ומחצה הנותרים ביום ותמצא פלג אחרון של מנחה מי"א שעות חסר רביע ולמעלה: **דאי לא תימא הכי.** דמודה רבי יוסי ברבי חנינא דרבנן אסמכינהו אקרבנות: **תפלת המוספין מאן תקנה.** אלא ע"כ רבנן אסמכינהו אקרבנות וכי עייני במוספין ולא מצאו תפלה כנגדן עמדו הם ותקנוה: **עד ועד בכלל.** לרבי יהודה הוא דקא בעי דאילו לרבנן עד ולא עד בכלל:
היינו

טעה ולא התפלל מנחה בע"ש וכו' טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל ערבית שתים. דהיינו של מוצאי שבת ומבדיל בראשונה וכו'. כתב רבינו יהודה אם טעה ולא הזכיר ר"ח במנחה לא יתפלל עוד בלילה[א] דלמה יתפלל עוד הרי כבר התפלל כל תפלת המנחה מבעוד יום לבד ר"ח שלא הזכיר א"כ אין מרויח כלום אם יחזור ויתפלל במוצאי ר"ח הרי לא יזכיר עוד תפלת ר"ח וי"ח כבר התפלל ולא דמי להא דאמר הכא טעה ולא התפלל מנחה בשבת דמתפלל ערבית בחול שתים פירוש של חול משום שלא התפלל כלל א"כ ירויח תפלת י"ח כשמתפלל במ"ש אע"פ שלא יזכיר של שבת ול"ת והלא הוא מתפלל יותר ממה שהוא חייב להתפלל שלא היה לו להתפלל כי אם ז' ברכות והוא מתפלל י"ח בכך אין לחוש שגם בשבת היה דין שיתפלל כל י"ח רק שלא הטריחוהו מפני הטורח נמצא שמרויח כל תפלתו אבל כשטעה ולא הזכיר של ר"ח כבר התפלל א"כ לא ירויח כלום אם יתפלל במוצאי ר"ח (דהא) [וה"ה] נמי אם התפלל במנחה בשבת י"ח שלמות ולא הזכיר של שבת נראה דלמ"ש לא יתפלל שתים דכבר התפלל י"ח ברכות ומיהו גרב אלפס לא משמע כן דלאפי' היכא דאינו מרויח כלום מצריך להתפלל פעם אחרת וזה לשונו שכתב אהא דקאמר שמבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו דאיבעי ליה לאקדומי תפלת שניה ברישא (דהכי) [דהיא] חובה וכיון דלא אבדיל ברישא ואבדיל בבתרייתא גלי דעתיה דהך בתרייתא היא חובה הלכך בעי למהדר ולצלויי זימנא אחריתי כדי להקדים חובת שעתיה ברישא ואי אבדיל בתרוייהו אע"ג דלא מיבעי ליה למעבד הכי לא מחייב לאהדורי ואי לא אבדיל אפילו בחדא מנהון לא מהדרינן ליה דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס עכ"ל אלמא דמצריך להתפלל זימנא אחריתי אע"ג שלא יחזור ויתפלל פעם שניה יותר מבראשונה. כך היה נראה לה"ר משה מאלאוו"ר מתוך לשון האלפסי: **קשיא.** תימה אמאי לא משני דמיירי קודם שהעשירו דאמרינן לקמן בפרק אין עומדין (דף לג.) העשירו קבעוה על הכוס וי"ל דלא אסכמן ברייתא דנשנית בין שתי תקנות[ב]:

יצחק תקן תפלת המנחה. ואע"ג דאמרינן (יומא כח:) צלותא דאברהם מכי שחרי כתלי וי"ל היינו אחר שתקנה יצחק:

ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה לעני כי יעטוף. תימה דבפ"ק דע"ז (ד' ז: וע"ש) מוכיח דשיחה [זו] תפלה מויצא יצחק לשוח בשדה וי"ל דכיוצא בו מצינו במגילה (פ"ק ד' יג.) ויהי אומן את הדסה ואין הדסה אלא צדיקים דכתיב והוא עומד בין ההדסים ובפרק חלק (סנהדרין ד' צג.) הוא אומר להיפך[ג]:

יעקב תקן תפלת ערבית. תימה דאמר בפרק גיד הנשה (חולין ד' צא:) וילך חרנה כי מטי לחרן בעי למיהדר אמר אפשר שעברתי במקום וכו' אלמא דהתם מוכח דהתפלל ערבית ביום מאחר שהתפלל כבר והוה דעתיה למיהדר וקשה למתניתין דפרק קמא דקאמר שאינו (ב) זמן תפלה עד צאת הכוכבים ולפי מה שפירשנו דקי"ל כר' יהודה דאמר עד פלג המנחה ניחא ויפה מנהג שלנו דאדרבה טוב להתפלל מבעוד יום קצת:

עד פלג המנחה. תימה מנא ליה הא בשלמא עד תשע שעות ומחצה דעד אותו זמן הוי תפלת המנחה ניחא דהיינו מנחה קטנה אבל הא מנא ליה וי"ל דר' יהודה ס"ל דתפלה כנגד קטורת תקנוה דכתיב תכון תפלתי קטרת לפניך (תהלים קמא):

איבעיא להו עד ועד בכלל וכו'. תימה דלאמר בנדה פרק הרואה כתם (ד' נח:) כל שיעורי חכמים להחמיר חוץ מכגרים של כתמים אלמא עד ולא עד בכלל וי"ל אי אמרי' עד ועד בכלל יש בו גם חומרא שיתפלל ולא אמרי' עבר זמנו בטל קרבנו ואפי' במזיד:
תא

עין משפט נר מצוה

ז א מיי' פ"ו [פ"י] מהל' תפלה הלכה טו סמג עשין יט טוש"ע א"ח סימן קח סעי' ט:
ח ב מיי' שם טוש"ע שם סעיף י [טור א"ח סי' רצד]:
ט ג מיי' שם הלכה ח סמג שם טור וש"ע א"ח סי' קיד סעיף ה:
י ד מיי' שם הלכה ט סמג שם טוש"ע א"ח סי' קיז סעיף ד:
יא ה מיי' שם הלכה יד טוש"ע א"ח סימן רצד סעיף א:
יב ו מיי' פ"ג מהלכות תפלה הלכה ה ו טוש"ע א"ח סימן נח סעיף ד [רב אלפס ברכות פ"ג דף יד ע"ב]:
ז [מיי' פ"א מהל' תמידין ומוספין הל' ב]:
ח [מיי' שם הל' ו ופ"ד מהל' מעשה הקרבנות הל' ו]:
ט [מיי' פ"ד מהל' מעשה הקרבנות הל' ו]:
יג י כ מיי' פ"ג מהל' תפלה הל' ד סמג שם טוש"ע א"ח סי' רלג סעיף א:

תורה אור השלם

1. וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני יי: בראשית יט כז
2. ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה: תהלים קו ל
3. ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים: בראשית כד סג
4. תפלה לעני כי יעטף ולפני יי ישפך שיחו: תהלים קב א
5. ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא: בראשית כח יא
6. ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שמע אתך: ירמיהו ז טז

מוסף רש"י

מנחה גדולה. התחלת זמן תמיד של בין הערבים מכי מתחיל להעריב, דהיינו מחצי שבע ולמעלה, דהא חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם וקודרת כנגדו למטה ואינה נוטה לצד זה, ומחצי שבע ולמעלה נוטה ברקיע למערב (שבת ט:). **מנחה קטנה.** בתשע ומחצה שהיו רגילין שלא לאחרו יותר מכן כדאמרינן בתמיד נשחט (שם).

רבינו חננאל

מתפללין תפלת הערב, הואיל ולגבי תמיד בלילה הוא חשוב. פירוש נקראת מנחה גדולה שהוא זמנה שלש שעות ביום, ואלו הם, חצי שעה שביעית ושמינית ותשיעית וחצי שעה עשירית, ונקראת מאחר כן מנחה קטנה שהיא שעה ורביע, והיא מחצי שעה עשירית עד שעת י"א חסר רביע. וכבר פירשנו למעלה מה טעם מנחה גדולה שהיא מחצי שעה שביעית ולמעלה כנגד מצות שחיטתו, ומנחה קטנה כנגד זמן הקרבתו, כבר פירשנו חלוקת רבנן ור' יהודה וטעם כל אחד ואחד. ובתמיד של שחר נכתבה הלכה כר' יהודה, אבל בתמיד של בין הערבים לא נכתבה הלכה באחד מהן, להעמיד בזמן הזה מצוה התפלה כנגד הכשר תמיד של בין הערבים. וסלקא שמעתא מאן דעבד כרבנן עבד מאן דעבד כר' יהודה עבד. והאידנא סמכינן על מאי דאיתמר פוק חזי מאי דעמא דבר. הוצרכנו לפרש כולי האי שראינו בפירושי רבותינו הראשונים כללא פירשו בדברים ובכיוצא בהם דברים שצריכין ראיות ובירור דברי חכמי התלמוד כי לא בירדו טעמם יפה יפה. מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשנייה. הראשונה שהבדיל בה לחובתו והשנייה שלא הבדיל בה היא לשכר תפילה שלא בעונתה, ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשנייה, שנייה עלתה לו לחובתו וראשונה לא עלתה לו לכלל, וצריך לפרוע תפלה

מסורת הש"ם

א) תוספתא פ"ג ה"ג לקמן כט. לג. [תענית ג:], ב) [לעיל ו:], ג) [תענית ז: ח. סוטה יד. סנהדרין נה:], ד) תוספתא דפ"ג ע"ש, ה) [עירובין סב: פסחי' קח: ר"ה ל: סוכה מא: נזיר ו: מנחות סח: חולין מו. נד: ערכין יח. נדה נח:], ו) [במדבר כח], ז) [עיין ספר תוס' פרק הקומץ רבה סימן קיח].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שניה עלתה וכו' שאין לו להקדים. נ"ב פירוש דודאי הוא לא הקדים ראשונה לתשלומין אלא מסתמא [דעתו היה] על חובה ולשם [חובה לא] עלתה משום דלא הבדיל בה ע"כ [כתב רש"י] אח"כ אם כן לאמרינן דמסתמא דעתו [היה בראשונה לחובה] רק דלא עלתה לו משום דלא הבדיל בה א"כ תעלה שניה לשם שבת דהרי לא הקדים תפלת תשלומין לחובה ע"ז מפני רש"י דהואיל דהבדיל בשניה גילה דעתו שאינה של שבת והיא תחשב לשל ערבית ר"ל בשעה שהתפלל ראשונה אמרינן דעתו היה לשם חובה אבל כשהתפלל והבדיל בשניה לו גילה דעתו שהיה תפי' של ערבי' וק"ל וער' במהרש"א: (ב) תוס' ד"ה יעקב וכו' דפרק קמא דקאמר שאינו. נ"ב [אע"ג דלא] אמרו זמן דצאת הכוכבים אלא לענין [ק"ש מ"מ] כיון דקי"ל דצריך גם כן לסמוך גאולה לתפלה [בערבית] א"כ בע"כ דתפלת ערבית אחר צאת הכוכבים:

גליון הש"ס

גמ' תפלות אבות תקנום. עי' תענית (דף כ"ז ע"ב) בתוס' ד"ה הלא: שם ואין שיחה אלא תפלה. במכלתות דרשב"י פ' לך לך איתא שנאמר אשפוך לפניו שיחי. וכן הוא בתוס' ע"ג (דף ז' ע"ב) ד"ה ולאו: תוס' ד"ה ואין כו' ובפרק חלק הוא אומר להיפך. וכן בסוט' (ד' ל"ו ע"ב) ואין כסף אלא צדיקים שנאמר ואכרה לי. ובחולין (דף צ"ב ע"א) אומר בהיפך:

הגהות הגר"א

[א] גמ' בליל שבת שתים. נ"ב שתים של שבת. גירסת רי"ף ושאר פוסקים:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, במוצאי ר"ח שתים. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. שתי תקנות דתפילה ועל הכוס. ג. בתוס' רי"ש הוסיף, שבא זה ולימד ע"ז ובא זה ולימד ע"ז.

רבינו חננאל (המשך)

אחרת על של מנחה. ודייקי מינה דהיכא דצלי ולא הבדיל לא יצא ידי חובתו וצריך לצלוי זימנא אחריתי. ורמינן עלה הא דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לומר על הכוס, ועלתה בקושיא לר'. ואע"ג דעלתה ליה בקושיא לא אידחא כלל, דהיכא דטעה ולא התפלל בשבת מנחה מתפלל ערבית שתים, ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה, שנייה עלתה לו בחובתו וצריך להתפלל תפלה אחרת על של מנחה. אבל מי שטעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, אין צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת מפני שיכול לאומרה על הכוס. ושאני התם דגלי אדעתיה דלא ניחא ליה בהבדלה שעל הכוס. ומסילא שמעינן לה דאי טעה ולא צלי במנחה בשבת, וצלי ערביה של חול ולא אבדיל בחדא מנייהו, יצא ידי חובתו, דהא גלי אדעתיה דבהבדלה על הכוס ניחא ליה. [תפלות אבות תקנום וכו']. ירושלמי כתוב ולעבדו בכל לבבכם איזה עבודה שבלב, הוי אומר זו תפלה. וכן בדניאל הוא אומר אלהא דאנת פלח ליה בתדירא וגו'. ובאיזה עבודה הוא עבדו, הוה אומר זו תפלה, כדכתיב וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי.